

ความในใจของสุนทรภู่

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทวีศักดิ์ ญาณประทีป
คณะมนุษยศาสตร์

สุนทรภู่เป็นกวีเอกผู้หนึ่งในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น สุนทรภู่มีชีวิตรุ่งโรจน์และเคยตกอับ ฉะนั้นชีวิตของสุนทรภู่จึงน่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ถ้าเราจะมองสุนทรภู่ในแง่ของปुरुชน ซึ่งมีความรัก ความโลภ ความโกรธ ความหลง ความริษยา อาฆาตและความทะเยอทะยานแล้ว เราจะมองเห็นบุคลิกภาพของสุนทรภู่ในหลายๆ ด้าน ที่จะกล่าวต่อไปนี้จะกล่าวถึงสิ่งที่อยู่ในใจของสุนทรภู่ใน บางด้านที่พอมองเห็นได้ชัดเจนจากนิราศเรื่องต่างๆ อันเป็นผลงานของกวีเอกผู้นี้

ความรัก

สุนทรภู่เกี่ยวข้องกับคนจำนวนมาก แต่ในชีวิตของสุนทรภู่ผู้นั้น สุนทรภู่มีที่รักอย่างยิ่ง รักด้วย ความรู้สึกกระลึกในพระมหากษัตริย์คุณ เป็นความรักที่ลึกซึ้งและเป็นความรักที่สุนทรภู่ไม่ว่าจะอยู่แห่งหนตำบลใดก็ไม่เคยลืมเลือน บุคคลผู้นั้นคือพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย หรือรัชกาลที่ 2 นั่นเอง สุนทรภู่รำพันถึงในหลายที่หลายแห่ง เช่น นิราศภูเขาทอง ว่า

“ถึงหน้าวังตั้งหนึ่งใจจะขาด

คิดถึงบาทบพิตรอดิศร

ไฉ่ผ่านเกล้าเจ้าประคุณของสุนทร

แต่ปางก่อนเคยเฝ้าทุกเช้าเย็น

พระนิพพานปานประหนึ่งศิระษะขาด

ด้วยไริฎาติยากแค้นถึงแสนเข็ญ

ทั้งโรคช้ำกรรมชดวิบัติเป็น

ไม่เล็งเห็นที่ซึ่งจะพึงพา

จะสร้างพรตอดสำหรับส่งส่วนบุญถวาย

ประพุดฝ้ายสมณะทั้งวษา

เป็นสิ่งของฉลองคุณมุสิกา

ขอเป็นข้าเคียงพระบาททุกชาติไป”

ที่ยกตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นว่า สุนทรภูมมีความรัก ความผูกพันอยู่กับรัชกาลที่ 2 มากเพียงใด ความในใจเหล่านี้ยังปรากฏอีกหลายแห่งในนิราศของสุนทรภู์ อย่างเช่นในนิราศพระปฐม สุนทรภู์รำลึกถึงรัชกาลที่ 2 ว่า

“แล้วลาออกนอกโบสถ์ขึ้นโชดหิน

กรวดวารินรดทำคำอักษร

ส่งส่วนบุญสุนทราสถาพร

ถึงบิตรมารดาคุณอาจารย์

ถวายองค์มงกุฎอุรุยศ

ทรงเสียดขงามถึงสามสาร

เสด็จถึงซึ่งบุรีนรพาน

เคยโปรดปรานเปรียบเปี่ยมได้เทียมคน

สิ้นแผ่นดินปิ่นเกล้ามาเปล้าอก

นำตาตกตายน้อยลงร้อยหน

ขอพบเห็นเป็นข้าฝ่ายกุล

พระคุณสิ้นเลี้ยงเฉลิมให้เพิ่มพูน”

ที่กล่าวมานี้ สุนทรภู่รำพันถึงรัชกาลที่ 2 เมื่อพระองค์เสด็จ
สวรรคตแล้ว แสดงให้เห็นว่าสุนทรภู่แสดงความในใจออกมาจากใจจริง
มิได้เสแสร้งทำ เพราะถึงอย่างไรสุนทรภู่ก็ได้ดีขึ้นมาอีกเลยในชีวิต
หลังจากที่รัชกาลที่ 2 เสด็จสวรรคต

เกี่ยวกับความรักอีกเรื่องหนึ่งที่ควรกล่าวถึง ก็คือรักครั้งแรกของ
สุนทรภู่ที่มีต่อแม่จัน กล่าวกันว่าแม่จันนั้นเป็นคนซื่อซึ้ง ซึ่งเป็นธรรมชาติ
ของความรัก ที่เขาว่ากันว่า รักมากก็หึงมาก แต่สุนทรภู่ไม่ชอบ
ความรักแบบนั้นนัก ฉะนั้นความรักครั้งแรกของสุนทรภู่จึงไม่ยั่งยืน
อย่างไรก็ดีความรักครั้งแรกเป็นสิ่งที่ลืมได้ยาก ด้วยเหตุนี้หลังจากที่
สุนทรภู่เลิกร้างกับแม่จันไปแล้ว ความระลึกคิดถึงก็ยังฝังใจอยู่มิรู้ลืม
ซึ่งเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่มีผู้เคยกล่าวว่า คนเรานั้นไม่รู้ค่าของสิ่งที่ตน
มีอยู่ ครั้นสิ่งของนั้นสูญสลายไปแล้วนั้นแหละ จึงได้รู้ว่าสิ่งนั้นมีค่า
สำหรับชีวิตตน สุนทรภู่ก็คงเช่นเดียวกัน ครั้นแม่จันไปแต่งงานใหม่
สุนทรภู่จึงรู้สึกเสียดายเป็นอย่างยิ่ง ดังรำพันไว้ในนิราศสุพรรณว่า

“ ยลย่านบ้านบุต้ง	ศิษย์
ขุกคิดเคยชมจันทร์	แจ่มฟ้า
ยามยากหากบั่นกัน	กินช็อก ฉล็กแฮ
มีคู่ชู้หน้า	นุชปลื้มลิ้มเคิม
เสียดายสายสวาทไ้อ้	อาวรณ
รักพี่มีโทษกรรม	กับน้อง
จำจากพรากพลัดสมร	เสมอชีพ เรียมเอย
เสียนุชจทรวงต้อง	แตกฟ้าผ่าสลาย”

สุนทรภู่ซึ่งคนทั้งหลายกล่าวว่าเป็นคนเจ้าชู้ แต่ก็ยังอาลัยอาวรณ ถึงความรักครั้งแรกอยู่เสมอไม่เสื่อมคลาย

ความจน

สุนทรภู่เป็นคนจน แม้จะมียศฐาบรรดาศักดิ์เป็นที่พระสุนทรโวหาร ฉะนั้นสุนทรภู่จึงเกลียดความจนนัก การที่สุนทรภู่ไปวัดเจ้าฟ้าฯ กิติ ไปสุพรรณกิติ ล้วนไปเพื่อแสวงหาความร่ำรวยคือการไปหาสายแพง และการเล่นแร่แปรธาตุ ความจนจึงเป็นปมด้อยของสุนทรภู่ ที่กล่าวกันว่า คนเราเลือกเกิดเองไม่ได้นั่นเป็นความจริงที่สุด เหตุนี้สุนทรภู่จึงเข้าใจสภาพชีวิตของตนเองได้ดี สุนทรภู่คราวมียศฐาบรรดาศักดิ์เป็นที่พระสุนทรโวหาร คงมีมิตรสหายมากหน้าหลายตา ให้ความเคารพ เลื่อมใส ครั้นสุนทรภู่ถูกถอดยศ เทียบระเหวร้าง จึงคิดถึงตัวเอง ดังคำรำพันในนิราศภูเขาทองว่า

“มาถึงบางครุณีทวีโสภ
ยามวิโยคยากใจให้สะอื้น
ไอ้สุธาหนาแน่นเป็นแผ่นพื้น
ถึงสี่หมื่นสองแสนทั้งแดนไตร
เมื่อเคราะห์ร้ายกายเราก้เท่านั้น
ไม่มีที่พสุธาจะอาศัย
ล้วนหนามเหน็บเจ็บแสบคับแคบใจ
เหมือนนกไร้รังเร่อยู่เอยกา”

แสดงว่าสุนทรภู่มองลึกลงไปจิตใจของตนเอง เข้าในชีวิตใน
ยามยากจนไร้ที่พึ่ง ความในใจอย่างนี้แสดงออกให้เห็นอีกแห่งหนึ่ง คือ
ความทะนงตน ไม่มองง้อใครของสุนทรภู่ เมื่อครั้งไปวัดเจ้าฟ้าฯ ผ่าน
จวนผู้รั้งอยุธยา พระยาไชยวิชิตเป็นเจ้าเมือง เคยสนิทชิดชอบกับ
สุนทรภู่มาก่อน สุนทรภู่ไม่กล้าเข้าไปหาเพราะถือว่าตนเองยากจน ความ
ในใจของสุนทรภู่แสดงออกให้เห็นดังนี้

“มาทางทำหน้าที่จวนจอมผู้รั้ง
คิดถึงครั้งก่อนมาน้ำตาไหล
จะแหวะหาถ้าท่านเหมือนเมื่อเป็นไวย
ก็จะได้รับนิมนต์ขึ้นบนจวน
แต่ยามยากหากว่าถ้าท่านแปลก
อกมิแตกเสียหรือเราเขาจะสรวล

เหมือนเข็ญใจใส่สูงไม่สมควร

จะต้องมีวนหน้ากลับอประมาณ”

แต่สุนทรภู่เป็นคนโชคดีคนหนึ่งที่มีตรรกะได้เป็นอย่างดีที่สุนทรภู่
คิด ซึ่งผิดกับปัจจุบันที่เราพอมองเห็น ใครก็ตามที่มียศศักดิ์อำนาจวาสนา
มีคนประจบสอพลอแวดล้อมมากมาย ครั้นตกอับไร้ยศศักดิ์ผู้แวดล้อม
ก็ตีจาก มิใช่จะตีจากไปเฉยๆ เท่านั้น คนปัจจุบันนี้ยังเป็นผู้ที่นอกจาก
จะไม่เคารพนับถือแล้วยังก้าวร้าวเหยียบย่ำอีกด้วย จึงกล่าวได้ว่าสุนทรภู่
เป็นคนโชคดีมาก ดังตอนขากลับจากวัดเจ้าฟ้าฯ สุนทรภู่มาแหวะที่จวน
ผู้รั้ง พระยาไชยวิชิตเจ้าเมืองผู้มีความเสมอต้นเสมอปลายให้การต้อนรับ
อย่างดี ดังที่สุนทรภู่กล่าวไว้ว่า

“จะเลยตรงลงไปวัดก็ขัดข้อง

ไม่มีของขบฉันจึ่งหันหง

ไปพึ่งบุญคุณพระยารักษากรุง

ท่านบำรุงรักพระไม่ละเมิน

ทั้งเพลเข้าคาวหวานสำราญรื่น

ต่างซุ่มขึ้นชวนกันสรรเสริญ

ทั้งสูงศักดิ์รักใคร่ให้เจริญ

อายุเกินกับกัลป์พุทธันดร”

ความเกลียด

สุนทรภู่ไม่ชอบสิ่งเหล่านี้คือ ความจน ผู้หญิงหึง หญิงชู้

ชายทรมาน สุนทรภู่กล่าวถึงสิ่งเหล่านี้ไว้ในนิราศหลายเรื่อง จะยกให้เห็นในนิราศพระบาทว่า

“มาคารพพบพุทธรบาทแล้ว
ขอคุณแก้วสามประการช่วยอุปถัมภ์
ฉันทเกิดมาชาตินี้ก็มีกรรม
แสนระยำยับยับด้วยอัจน
ได้เคืองแค้นแสนยากลำบากบอบ
ไม่สมประกอบทวิพิสัยก็ขัดสน
แม้กลับชาติเกิดใหม่เป็นกายคน
ชื่อว่าจนแล้วแล้วจงจากกำจัดไกล
สตรีหึ่งหนึ่งแพศยาหญิง
หึ่งสองสิ่งอย่าได้ชิดพิสมัย
สัญชาติชายทรชนที่คนใด
ให้หลีกไกลร้อยโยชน์อย่าร่วมทาง”

ความหลัง

สุนทรภู่เป็นคนมีความหลังอยู่เป็นอันมาก ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับบุคคลต่างๆ รวมทั้งความอาภัพอัปวาสนาของตนด้วย สิ่งเหล่านี้มักจะหวนกลับเข้ามาสู่จิตสำนึกของสุนทรภู่เสมอ ความใส่ใจของสุนทรภู่ในข้อนี้แสดงออกให้เห็นชัดเจนในนิราศเรื่องต่างๆ ทั้งดีใจ เสียใจ เสียตาย และระลึกถึงคุณของผู้มีพระคุณ ข้อที่จะยกเป็นตัวอย่างให้เห็นได้ง่าย

เช่น กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ผู้ให้ความอุปการะสุนทรภู่อย่างเสมอดั้น
เสมอปลาย สุนทรภู่จะกล่าวถึงบ่อยครั้งด้วยความรู้สึกระลึกคุณ เช่น
ในนิราศวัดเจ้าฟ้า ฯ กล่าวถึงกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพว่า

“ถึงวัดระฆังบังคมบรมธาตุ
แทบพระบาทบุษบงองค์อัปสร
ไม่ทันลับกับกัลป์พุทธันดร
พระคว่นจรสู่วรรคครวโล
ละสมบัติชดศิยาทั้งข้าบาท
ไอ้อานาถนิกน่าน้ำตาไหล
เป็นบุญลับนับปีแต่หนีไป
เหลืออาลัยแล้วที่พระมีคุณ”

อีกตอนหนึ่งซึ่งเป็นความหลังของสุนทรภู่ คือตอนตกยาก สุนทรภู่
มักจะระลึกถึงครั้งยังมีความสุข มียศศักดิ์ มีมิตรสหายมากมาย ซึ่งก็น่า
จะระลึกถึงเพราะเป็นความอึดใจ ภูมิใจของตน แต่สุนทรภู่เน้นนึกถึง
ด้วยความเข้าใจชีวิต อย่างในนิราศภูเขาทองกล่าวถึงความสมบูรณ์พูนสุข
ว่า

“วังเวงจิตคิดคะนึ่งรำพึงความ
ถึงเมื่อยามยังอุตมโสมนัส

สำรวจกับเพื่อนรักสะพรักพร้อม
อยู่แหวดล้อมหลายคนปรนนิบัติ
ไ้อยามเข็ญเห็นอยู่แต่หนูพัด
ช่วยนั่งบัตยงให้ไม่ไกลกาย”

อีกตอนหนึ่งพูดถึงยศศักดิ์เป็นสิ่งไม่เที่ยงแท้แน่นอน สุนทรภู่
กล่าวไว้ในนิราศเมืองเพชรว่า

“แต่เดี๋ยวนี้ที่วังก็ร้าง
เป็นรอยทางทูปราบราบรูกษา
ยังแลเสี้ยนเตียนดีที่พลับพลา
นี้กระอาอนิจจังไม่ยั่งยืน
เดิมเป็นป่ามาเป็นวังตั้งประทับ
แล้วก็กลับไปเป็นป่าไม้ผ่าผืน
เหมือนมียศลดลงไม่คงคิน
นี้กระอันอายุใจมาในเรือ”

ความในใจซึ่งเป็นความหลังของสุนทรภู่อีกประการหนึ่งก็คือความ
รักลูก สุนทรภู่มิภรรยาหลายคนก็จริง แต่มิได้อยู่ด้วยกัน ฉะนั้นสุนทรภู่
จึงมักจะอยู่กับลูกเป็นส่วนใหญ่ เช่น หนูพัด หนูตาบ คน (กำพร้าเมีย)
อย่างสุนทรภู่จึงมักจะคิดถึงลูกว่าควรจะมีแม่คอยให้ความอบอุ่นและ
ทะนุถนอมลูกอยู่ด้วย ดังในนิราศวัดเจ้าฟ้าฯ สุนทรภู่เห็นแม่กกกกกอด
ลูกนก ทำให้สุนทรภู่แสดงความในใจออกมาว่า

“เอ็นดูนกกบฏแล้วสุดเศร้า
เหมือนบุตรเราเคียงข้างไม้ห่างแห
หวนสะอื้นผ่นใจอาลัยแล
ได้เห็นแต่ตาบ่น้อยละห้อยใจ”

ส่งท้าย

ขอจบด้วยความในใจของสุนทรภู่ที่แสดงต่อความสิ้นแผ่นดิน
กรุงศรีอยุธยา เป็นข้อคิดสำหรับผู้นำชาติและประชาชนทั้งหลายว่า
ความเป็นชาตินั้นสูญสิ้นไปได้อย่างไร เหมือนอย่างที่สุนทรภู่เปรียบไว้ว่า
“เหมือนบุรีไม่มีชาย” ความนี้ก็คือ ความไม่เข้มแข็งของผู้นำชาติ ถือ
เอาความสุขส่วนตัวเป็นที่ตั้ง และปกครองบ้านเมืองด้วยความโง่เขลา
เมื่อขาดผู้นำที่สามารถชาติก็สิ้น สุนทรภู่กล่าวไว้ในนิราศพระบาทว่า

“อนิจจานินทรสันกษัตริย์

เหงาสงัดเงียบไปตั้งไพรสณฑ์

แม้กรุงยังพรั่งพร้อมประชาชน

จะสับสนแซ่เสียงท่งเวียงวัง

มโหรีปี่กลองจะก้องกึก

จะโครมครึกแซ่แซ่ด้วยแตรสังข์

ดูพารานาคิดอนิจจัง

ยังได้ฟังแต่เสียงสกุณา

ทั้งสองฝั่งแฝกแวมแอร่มรก

ชตาตกสูญสิ้นพระชันษา

แต่ปู่ย่าตายเราท่านเล่ามา
เมื่อแรกศรีอยุธยาแจ้งเจริญ
กษัตริย์สืบสวียวงศ์ดำรงโลก
ระงับโศกสุขสุดจะสรรเสริญ
เราเห็นยับยั้งแต่รอยกัพลอยเพลิน
เสียดายเกิดมาเมื่อเกินนานน้อยใจ
กำแพงรอบขอบคูก็ดูเล็ก
ไม่น่าศึกอ้ายพม่าจะมาได้
ยังให้มันข้ามเข้าเอาเวียงชัย
ไอ้อ่างไรเหมือนบุรีไม่มีชาย”